

Posudek oponenta disertační práce Mgr. Karolíny Schindlerové

“Habsburkové a slezská knížata. Postavení vládců slezských knížectví v rámci habsburské monarchie a Říše v raném novověku”

předkládané v roce 2018 na Ústavu světových dějin

I. Stručná charakteristika práce

Podle úvodní věty jsou předmětem zájmu autorky „*slezská lenní knížectví a jejich vladaři v období raného novověku; jejich postavení, postoje a životní osudy*“ (s. 10). Jde nepochybně o téma nosné, které nabízí značný potenciál pro další výzkum, přičemž se nabízí celá řada možností, jak je uchopit. A to navzdory tomu, že dříve opomíjené dějiny Slezska se dnes těší soustavnějšímu zájmu české (ale i polské a německé) historiografie, čehož dokladem je nedávno vydaná dvoudílná syntéza slezských dějin do roku 1763, zpracovaná autorským kolektivem pod vedením prof. Jiráska.

Autorka se opírá o množství vydaných i dosud edičně nezpřístupněných dobových dokumentů a stejně tak i o pestrou škálu domácí i zahraniční literatury a snaží se postavení slezských knížat zkoumat na pozadí dosti obsáhlého výkladu o státoprávním, politickém, náboženském a administrativním vývoji Slezska v období raného novověku. Text je doprovázen poměrně četnými grafy, tabulkami, mapami a dalšími přílohami, které jej vhodně ilustrují a činí čtenářsky atraktivnějším.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Předložený text bezpochyby naplňuje základní parametry doktorské kvalifikační práce a svědčí o poctivé rešerši, jakož i o schopnosti autorky traktovat obsáhlé historiografické dílo, zachovávající vysoké standardy jazykové i formální. S použitými zdroji je zacházeno lege artis a je na ně průběžně odkazováno, přičemž o pečlivosti autorky v tomto směru svědčí již sama skutečnost, že na cca 230 stranách textu se nachází celkem 1319 poznámek pod čarou.

Z pohledu oponenta je ovšem poněkud problematické samotné uchopení tématu, kdy problematice postavení slezských knížat, akcentované názvem práce, je věnována až čtvrtá (stejnomená) kapitola práce v rozsahu cca 50 stran – jí předchází shrnutí raně novověkých dějin Slezska s důrazem na nejrůznější jejich aspekty, což na jednu stranu nepochybně přispívá ke srozumitelnosti výkladu pro méně poučeného čtenáře, na druhou stranu to ale poněkud odvádí pozornost od meritů problému. S tím souvisí také absence jasně formulovaného cíle v Úvodu práce – autorka zde spíše shrnuje, o čem všem práce bude, než že by jasně vymezila, čeho se bude snažit dosáhnout a v jakém směru by její práce měla představovat přínos, posouvající dosavadní úroveň poznání. Podobně také závěr představuje spíše stručnou rekapitulaci předchozího výkladu než formulaci nových poznatků a výsledků historické analýzy dobových pramenů (ať již normativní či pragmatické povahy).

Ve světle uvedeného lze konstatovat, že autorka se své úlohy zhostila a prokázala své schopnosti v míře dostatečné, zdaleka ale nevyužila možnosti, které jí zvolené téma nabízelo.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

Pokud bylo cílem práce zkoumat postavení slezských knížat v raném novověku, slušelo se nepochybně vypořádat se na prvním místě s tím, z jakých hledisek a s jakým cílem má toto zkoumání proběhnout. Úvod práce obsahuje v tomto ohledu ale spíše náznaky, konkrétněji rozvíjí toliko záměr provést srovnání mezi starobylými knížecími rody, odvozujícími svůj původ od polských a českých

panovníků, a tzv. novými knížaty. Jako kritéria přitom vypočítává udělená privilegia, majetkové zázemí, politické kariéry a dynastickou politiku (s. 12). Tomu do značné míry odpovídá i struktura poslední kapitoly, jež se dělí na následující části: Privilegia vyplývající z lenních listin a kupních smluv (s primárním důrazem na uplatňování mincovního regálu), Úsilí o dosažení postavení plnoprávných říšských knížat, Majetkové zázemí, Poznámky ke kariéře, Sňatková politika. Již výše ale bylo poznamenáno, že tato kapitola tvoří pohříchu jen malou část předkládané práce (konkrétně o málo více než pětinu, neboť zahrnuje strany 190–240). Předcházejí totiž kapitoly Územní členění Slezska (s. 20–44), Lenní knížata (s. 45–121; navzdory názvu tu ale nejde o knížata jako taková, nýbrž mnohem spíše o politické dějiny jednotlivých knížectví, resp. vývoj jejich držby) a Hlavní mezníky náboženského a politického vývoje Slezska v raném novověku (s. 122–189). Jistě nelze nic namítat proti tomu, aby byla analýza postavení slezských knížat zasazena do širšího politického, právního a náboženského kontextu, nakonec to byl ale právě tento kontext, který odčerpal většinu autorčina úsilí a na samotné postavení knížat už jí zbylo relativně málo prostoru.

Ovšem i pokud jde o meritorní kapitolu, je na místě vznést některé kritické připomínky. Tak hned úvodní podkapitola se sice v souladu se svým názvem zabývá knížecími právy (privilegii) vyplývajícími ze základních státoprávních dokumentů (lenní listy, kupní smlouvy), činí tak ale bez ambice provést hlubší analýzu a zhodnocení a do jisté míry i nedůsledně – viz např. pasáž věnovanou udělení Těšínska Leopoldovi Lotrinskému, kdy autorka uvádí, že císař v uvedené listině „*zdůraznil svá zeměpanská práva nad Slezskem detailněji než dříve a vyjmenoval také jednotlivé císařské regály, včetně práv v oblasti vojenství: verbování, kvartýrování vojska, obsazování hraničních míst apod.*“ (s. 198). Zdá se více než s podivem, že zde tato „detailněji zdůrazněná“ práva nebyla vyjmenována v úplnosti, popřípadě že se autorka nepokusila nalézt v dobových pramenech konkrétní doklady o konkurenci císařské a zeměpanské moci. Stejně tak zmínka o krachu vydání „nového zemského řádu“ pro Opavsko a Ratibořsko (ve skutečnosti šlo o dvě poněkud odlišná zemská zřízení – zde měla být zohledněna studie Lubomíra Novotného, kterou přitom autorka v seznamu použité literatury uvádí) nebyla dána do souvislosti s obdobným odmítnutím tzv. Constitutiones Rudolphinae pro Lehnicko, což ukazuje na soustavnější snahu císařského dvora omezit zákonodárnou moc slezských knížat, zřejmě všech bez rozdílu a bez ohledu na starší privilegia. Autorčin výklad tak zůstává do značné míry na úrovni tezí, jejichž další analytické potvrzení čeká nadále na svého autora. Značný rozsah je věnován dokumentaci užití mincovního regálu, což je ale záležitost numismatickou literaturou již velmi podrobně zmapovaná.

Podobně podkapitola „Majetkové zázemí“ se na pouhých deseti stránkách (s. 219–228) omezuje na rámcový výčet majetkových aktiv (a případně též pasiv) jednotlivých knížat. Jen namátkou se objeví dosti konkrétní údaje o rozsahu zeměpanské moci v jednotlivých knížectvích (zejména ve vztahu k Zaháňsku za vlády Lobkoviců), jinak jde ale spíše o rekapitulaci držav Poděbradů a tzv. nových knížat mimo slezské území. Přitom jistě i zde bylo možno pokusit se na základě materiálů berní, urbářové či účetní povahy pokusit se proniknout hlouběji do ekonomiky jednotlivých knížectví a provést porovnání jak rozsahu jednotlivých knížectví, tak podílu zeměpánů na držbě nemovitého majetku, jenž se v nich rozkládal. Tvrdí-li autorka příkladmo, že kníže Jiří Rudolf Lehnický „*dal do pořádku knížecí finance*“ a že „*jeho reformy byly tak úspěšné, že mu zbylo dostatek prostředků na podporu vědy a umění*“ (s. 227), je s podivem, že toto konstatování není výsledkem původního rozboru, ale v podstatě je vyřčeno jaksi mimochodem, bez dostatečné justifikace...

Mimo jiné mohly být ekonomické možnosti slezských knížat dokumentovány na svatebních ujednáních, v nichž bylo vyčísleno věno ženských příslušnic vládnoucích dynastií – je s podivem, že

této problematice autorka nevěnovala pozornost, když jedna z dalších částí textu je věnována právě sňatkové politice (s. 233–240). To je mimochodem otázka nesmírně zajímavá, text ale nabízí pouze statistické zhodnocení sňatkových partnerů jednotlivých dynastií, aniž by ale směřoval k hlubší konkluzi.

Konečně nenechala autorka stranou svého zájmu ani otázku zapojení slezských knížat do dvorských a správních struktur habsburské monarchie, resp. jejich jednotlivých částí. Bohužel, obsah této podkapitoly mimoděk naznačuje její název „*Poznámky ke kariéře*“ (s. 229–233) – v rozsahu necelých pěti stran se opravdu nemůže jednat o více než několik stručných glos, respektive příkladů veřejného zapojení vybraných knížat. Došla-li autorka k závěru, že se „alespoň v jedné z forem veřejné činnosti významně uplatnila více než polovina slezských knížat (minimálně 56 procent)“ (s. 229), zdá se to být dosti málo, neboť tu chybí jakákoliv distinkce mezi zastávanými veřejnými posty. Navíc není jasně vysvětlena metodika výpočtu, jehož výsledek sama autorka v poznámce č. 1266 do značné míry zpochybnila. Jiný doklad zjednodušeného a nedostatečně podloženého tvrzení lze nalézt hned na počátku kapitoly, kdy autorka v souvislosti s původem jednotlivých knížecích dynastií kategoricky konstatovala, že Albrecht z Valdštejna „nemohl v tomto ohledu konkurovat ani Lichtenštejnům“ (s. 190). Avšak Lichtenštejnové stejně jako Valdštejnové představovali v předbělohorské době starobylé panské rody, které co do majetkového zázemí a veřejného angažmá procházeli obdobími oboustranných výkyvů, a položit Valdštejny bez podrobnějšího zdůvodnění o příčku níže než Lichtenštejny se minimálně z hlediska argumentačního nejeví korektní.

Pokud jde o jazykovou stránku textu, není sporu o tom, že se jedná o práci kultivovanou, co do vyjadřování vyzrálou a terminologicky konzistentní. Samozřejmě, s ohledem na rozsah textu nelze mít autorce za zlé, že i ve finální verzi zůstaly tu a tam překlipy či drobné syntaktické a gramatické prohřešky. I když v některých případech, kdy vedou ke zkomolení významu textu, asi při závěrečné korektuře odhaleny být měly – tak slezské stavy nebyly v roce 1611 propuštěny z „*příslušenství*“, nýbrž poslušenství (s. 146). Upozornit lze také na ponechání dvou významově totožných a formulačně velmi podobných vět na s. 96. Místy pak autorka komentuje situaci za pomoci obrátů, které nejsou souladné s obvyklou právní terminologií – tak nebývá obvyklé hovořit např. o „*umoření nároku*“ (sloveso „*umořit*“ je standardně spjato s dluhy) či o tom, že na majetku „*ležely zástavy*“ (obojí s. 56).

Další nepřesnosti nepochybně vyplývají z příliš velkého „*krajíce*“, který si autorka ukousla ve snaze zasadit působení slezských knížat do širokého a všestranného kontextu. Namátkou některé z nich:

- Od roku 1163 se podle autorky datuje „*nezávislost slezského území na Polsku*“ (s. 22, pozn. 56). Ve skutečnosti ovšem v této době Polsko jako jednotný stát přestalo existovat a nastoupila hluboká decentralizace, vedoucí k samostatnosti jednotlivých piastovských údělů, zdaleka nikoli jen slezských. Naopak, ze Slezska vyšly ve 13. a na počátku 14. století pokusy o alespoň částečné opětovné sjednocení Polska, což svědčí o povědomí o jeho příslušnosti k někdejšímu jednotnému piastovskému státu.
- Podle autorky se synové krále Jiřího z Poděbrad stali pány Minstrberského knížectví po „*zaplacení celé částky Arnoštu Opavskému*“ (s. 55). Ve skutečnosti nejsou ale transakce týkající se Minstrberska dodnes uspokojivě rozklíčovány a vyplacení knížete Arnošta bylo zřejmě spíše projevem opatrnosti, resp. eliminace jeho (do značné míry problematických) nároků, než skutečně klíčovým momentem pro převzetí vlády. K tomu je třeba dodat, že Arnošt pocházel z přemyslovské sekundogenitury a společně se svými bratry rozhodně

nevládl v Ratibořsku, jak autorka uvedla v pozn. 186. Ratibořsko připadlo po smrti Mikuláše II. († 1365) jeho nejstaršímu synovi Janovi I. a potomci jeho mladších sourozenců tady nikdy nevládli a stejně tak neužívali titulaturu ratibořských knížat.

- Ohledně převodu Krnovska z Jiřího Šelemberka na markraběte Jiřího Braniborsko-Ansbašského autorka v pozn. 322 shromáždila zmínky v literatuře, kladoucí prodej do let 1523 i 1524 (s. 74). Pokud by ale vyšla z obsahové analýzy příslušných listin, zjistila by, že kupní smlouva byla nepochybně uzavřena již v roce 1523 a o rok později již Šelemberkové vydali pouze tzv. správní list, jímž potvrdili převzetí kupní ceny a zaručili se za škody, jež by mohli Hohenzollernovi vzniknout v souvislosti s pohledávkami na knížectví váznoucími.
- V souvislosti s komplikovaným sporem o státoprávní příslušnost Opavska autorka ne vždy rozlišuje mezi Moravou ve smyslu geografickém a státoprávním. Například zavádějící je (v literatuře se ovšem často objevující) chápat stanovisko moravských stavů tak, že „z jejich pohledu nikdy nebylo pochyb o příslušnosti Opavska k Moravě“ (s. 86). Opavsko se od Moravského markrabství oddělilo již ve 14. století a jeho přímá lenní vazba na českého krále, bez státoprávního subsumování pod Moravu či Slezsko, dostatečně vyplývala z inkorporačních listin Karla IV. To respektovaly i moravské stavy. To, že Bartoloměj Paprocký z Hlohol zařadil opavskou šlechtu do Zrdcadla Markrabství moravského, nemá v tomto ohledu prakticky žádnou vypovídající hodnotu, tím spíše, že bylo poměrně velmi časté, že opavská šlechta držela statky i na Moravě a naopak.
- Podle výkladu autorky obdržel Albrecht z Valdštejna v roce 1628 Zaháňské knížectví „jako náhradu za pohledávku ve výši 150 850 rýnských zlatých“ a „jako protislužbu slíbil uhradit panovnické dluhy váznoucí na Zaháňském knížectví ve výši 340 342 zlatých“ (s. 104). Již na první pohled je ale taková konstrukce protismyslná. Není sporu o tom, že Valdštejn měl za císařem rozáhlé pohledávky (významně převyšující uvedené 150 tisíc zlatých), avšak ty těžko mohly být kompenzovány tím, že na něj budou převedeny související dluhy ve více než dvojnásobné výši. Podle textu lenní listiny byl Valdštejn ve skutečnosti zproštěn povinností dluhy uhradit – jinými slovy, byla na něj převedena pouze zaháňská aktiva, nikoli ovšem pasiva.
- Značně zjednodušená je také pasáž věnovaná předání MInstrberska Janu Vejkartovi z Aueršperka (s. 106), a to navzdory tomu, že problematika byla nedávno podrobněji rozebrána (Právněhistorické studie 45/2, 2016).
- Výklad o knížecím sněmu uzavírá autorka konstatováním, že vedle nich „existovala také stavovská shromáždění na úrovni vikpild (nižších správních jednotek)“ (s. 126). Zcela nepochopitelně zde není zmíněna existence sněmů jednotlivých vévodství, které přitom tvořily přirozenou protiváhu vládnoucích knížat a jejich kompetencemi byl do značné míry determinován rozsah zeměpanské moci.

Po formální stránce je práce víceméně v pořádku, z drobných pochybení v oblasti formátování textu je možno uvést vakátní stránky (19, 289) či nepřilíhající štastné rozdělení popisů obrázků na dvě stránky (např. s. 203–204 či 236–237). Dvakrát je do práce vevázána Příloha 1 (s. 288 – 293 a následně znovu, na již nečíslovaných stránkách). Citace literatury jsou koherentní, s výjimkou opakovaných, zkrácených citací literatury v poznámkách pod čarou, kde autorka z ne zcela jasného důvodu v některých případech uvádí iniciálu křestního jména autora, v jiných nikoliv.

Pokud jde o rozsah použitých pramenů a literatury (viz s. 244–283), je jistě úctyhodný a bylo by laciné vytýkat autorce, že do něj ten či onen dokument či studii nezařadila. Vzhledem k tomu, jak široce téma uchopila, je totiž okruh relevantních informačních zdrojů takřka bezbřehý. Lze se nicméně domnívat, že z hlediska podrobnějšího zkoumání postavení slezských zeměpánů by bývalo bylo přínosné zohlednění četných studií M. J. Ptaka, který se soustavně zabývá otázkami správy a zejména sněmovnictví v jednotlivých slezských knížectvích (v práci jsou využity pouze dvě z nich). Mezi starými tisky je poněkud překvapivá absence práce F. W. Sommersberga *Silesiacarum Rerum Scriptores*, vzhledem k rozsahu pozornosti věnované vzestupu lichtenštejnského rodu a jeho ukotvení v knížectví opavském a krnovském neměla autorka opominout nedávno vydanou studii J. Brňovjána (GHL 2017), v níž jsou mimo jiné podrobněji řešeny okolnosti vydání knížecího diplomu pro Karla z Lichtenštejna králem Matyášem v roce 1608 (autorka listinu krátce komentuje na s. 213). Avšak budiž znovu opakováno – nemá smysl utápět se ve výčtu toho, co autorka mohla ještě dále zohlednit, rozsah použitých zdrojů je více než dostatečný a úplnost je meta za daných okolností očividně nedosažitelná.

Jak vyplývá již z výše uvedeného, je práce v první řadě syntetickým dílem, mapujícím vývoj Slezska a jednotlivých lenních knížectví v období raného novověku. Autorka nepochybně prokázala svoji schopnost shromáždit informace a kreativním způsobem je zpracovat, včetně formulace vlastních tezí a závěrů. V podstatně větší míře ale mohl být využit analytický, případně též komparativní přístup.

IV. Dotazy k obhajobě

Oponent má za to, že vedle zaujetí stanoviska k výše formulovaným výtkám by se autorka v rámci obhajoby mohla soustředit na následující dílčí témata:

- Rozsah zákonodárné moci slezských knížat a její vývoj.
- Srovnání postavení knížat v rakouském a pruském Slezsku po uzavření Vratislavského míru.
- Argumentace použitá v 17. století ve prospěch uznání říšského knížecího důstojenství lehnických Piastovců.

V. Závěr

Předložená disertační práce splňuje požadavky kladené na disertační práci, a proto ji doporučuji k obhajobě a v předběžně ji klasifikuji jako *prospěla*. Výše uvedené kritické připomínky ovšem doporučuji zohlednit v případě, že by autorka uvažovala o jejím knižním vydání.

29. 8. 2018

doc. JUDr. Marek Starý, Ph.D. v. r.